

SLOVANSKÝ PŘEHLED

SBORNÍK STATÍ, DOPISŮV A ZPRÁV ZE ŽIVOTA SLOVANSKÉHO

REDAKTOR

ADOLF ČERNÝ

ROČNÍK I.

S 19 PODOBIZNAMI A 2 MAPKAMI

V PRAZE 1899

KNIHTISKARNA F. ŠIMÁČEK, NAKLADATELÉ

VOŽODYMYR HNAŤUK:

Rusíni v Uhrách.

I.

Uherští Rusíni původem, tradicí, dějinami a literaturou, typem ethnografickým i ústním podáním jsou částí ukrajinsko-rusínského národa, který obývá východní část Haliče a jižní část ruské říše a v celku má nyní více než 25 milionův duší. Do XVI. stol. byli uherští Rusíni národem svobodným, měli značnou samosprávu, byli vyznamenáváni na královském dvoře, z jich středu brali si uherští králové poboční stráž, a Rusíni znamenitějších rodů měli velký vliv v královské radě. V XVI. století začali Maďaři vytlačovati Rusíny jakož i ostatní nemaďarské národy z důležitějších úřadův a časem nastalo i pronásledování Rusínův zejména pro pravoslaví. Nic nebyla platna církevní unie, nic nebyl platen titul apoštolských vikářův, udělený římskými papeži uhersko-rusínským biskupům: latinští biskupové považovali je za své vikáře a vměšovali se neustále do záležitostí ruské církve, a vláda stavěla se vždy nepřátelsky proti Rusínům.

Tento stav trval do časů Marie Teresie a Josefa II. Marie Teresie přičinila se o zřízení samostatné eparchie mukačovské, obdařila biskupa, kapitolu i seminář pozemky i penězi, darovala klášter po jezuitách, kostel a zámek ungvarský na biskupskou residenci, kathedrální sobor, seminář a theologické museum, postavila duchovenstvo rusínské ve všem, jmenovitě ve věcech duchovních, na roveň latinským kněžím a tím způsobem zabezpečila Rusínům jistou církevní samostatnost. Roku 1774. založila Marie Teresie při kostele sv. Barbory ve Vídni generální řecko-katolický seminář. Uherským Rusínům bylo v něm vyhrazeno 12 míst, a to 10 pro eparchii mukačovskou a 2 pro prašovskou, jež povstala později. Tím způsobem umožnilo se Rusínům vzdělávání v sídelním místě říše. Asi r. 1750 zřízena byla též v Mukačově bohoslovecká škola, v níž učilo se slovansko-rusínsky (r. 1778 proměněna v seminář a přeložena do Ungvaru) tak, že mezi tehdejšími Rusíny vyrostlo hnutí, jež nejen dosti sil vychovalo pro domov, nýbrž i Haliči, ba i Rusku je dodávalo. Jména Baľuďanského, Juryje Huce-Věnelika, Orľaje, dále Ivana Zemančyka, Petra Ľodije zaujímají dosud čestné místo v dějinách rusínské školství i v literatuře. Uherští Rusíni vychovávali nejen ve vídeňském semináři, nýbrž i ve Lvovském, byli tu i tam rektory (jako Michajlo Ščavnyčkyj ve Lvově, Samijlo Vulkan, Bačynskyj, Noď a j. ve Vídni). Zdálo se po nějaký čas, že se uherská Rus stane zřídlem, z něhož se rozlije živá voda po celé ukrajinské Rusi.

Vše to vzalo za své. Proč?

Roku 1825 založili si Maďaři v Pešti Akademii věd, a vlivem druhých národův začali se také obrozovati národně, tvořiti si národní jazyk a zaváděti jej do veškerých úřadův i do vojska. Od té doby začali se Maďaři domáhati plné politické samostatnosti, od té doby nastala nadobro maďarisační činnost. Konečně r. 1848 přijal peštský sněm zákon, dle něhož zaváděla se maďarština za úřední jazyk do všech úřadů v zemích koruny uherské a tudíž i v uherské Rusi. Nebylo nikoho, kdo by mohl se postaviti na odpor: ztratili Rusíni nejnadanější své lidi buď emigrací, buď smrtí, buď odpadlictvím na stranu maďarskou — nikdo se ani neozval.

Zatím vypukla r. 1848 revoluce. Rusíni stáli na straně rakouské — jen menší část šla s Maďary. Za to rakouská vláda, potlačivši povstání, začala se k Rusínům chovati laskavěji a připustila je k účasti v politickém životě. Dne 19. října r. 1849 přijela do Vídně deputace uherských Rusínů, v níž byli: Dr. Mychajlo Vivsjanek, lékař ve Vídni, Adolf Dobrjanškyj, tehdy vojenský komisař v ruském vojsku, Dr. Vinkentyj Aleksovyč, lékař ve Vídni, kněží Ivan Soťtys, Viktor Dobrjanškyj a Aleksander Jaucykyj. Deputace odevzdala císaři tuto petici: Uherští Rusíni žádají: 1. aby zavedena byla rakouská konstituce ze dne 4. března r. 1849; 2. aby jim určeno bylo zvláštní politické území; 3. aby ustanoveny byly ethnografické administrační okresy, bez ohledu na dřívější rozdělení Uher na komitáty; 4. aby založeny byly rusínské národní školy, rusínská gymnasia, rusínská právnická akademie v Ungvaru, a aby lvoňská universita proměněna byla v rusínskou; 5. aby byl brán zřetel na Rusíny při obsazování úřadův, a do úřadův v rusínských okresech aby dosazováni byli jedině úředníci znalí jazyka rusínského; 6. aby byl vydáván rusínský úřední list s podporou vládní; 7. aby rusínští úředníci, kněží, učitelé byli rovnoprávní s osobami téhož stavu druhých národností; 8. aby i ve vojsku při postupu brán byl zřetel na Rusíny, jakož i aby při centrálních úřadech ve Vídni ustanovování byli Rusíni; 9. aby při rusínských plucích ustanoveni byli rusínští plukovní kaplani.

Malá část těchto požadavků byla splněna. Bez ohledu na chudobu rusínského národa byly zřízeny v mnohých místech dvojtřídní obecné školy a nedělní školy opakovací pro dospělé, s rusínským vyučovacím jazykem; vedle toho v mnohých místech založeny byly školy farní, na nichž učili „ďáci“ — a to dobře učili. Když rakouská vláda jmenovala Dobrjanšského nadžupanem 4 ruských komitátův se sídlem v Ungvaru, zavedl tento v administraci rusínský jazyk, obsadil mnoho úřadův rusínskými seminaristy, postaral se o to, aby v ungvarském gymnasiu náboženství, dějepis a rusínština vyučovaly se rusínsky, zavedl rusínské nápisy ulic ungvarských, ba, co bylo něco dosud neslýchaného, i nápisy ve vsích, označující jméno místa a okresu. Jeho výborné organizační nadání zelektrisovalo celou uherskou Rus, hnulo jí k životu.

Bohužel, že ten život nestanul hned na národním stanovisku, tak, že bylo vše dobře jen dokud jej podporovala vláda, nebo alespoň mu nepřekážela; když však za vlády Beustovy nastal dualismus a Maďaři vstoupili na šiji všem svým odpůrcům z roku 1849, zaniklo i ruské hnutí, začala se znova maďarisace, a to mnohem usilovnější a bezohlednější, nežli kdykoliv dříve. Proti Rusům obrátili Maďaři celou svou nenávisť, již chovali proti Rusům za porážku r. 1849. Ničiti Rusíny, stalo se přímo vlasteneckou povinností maďarskou, bez ohledu, že plnění této povinnosti, prý vlastenecké, mělo v zápětí hospodářský úpadek, duševní temnotu a malomocnost národa půlmilionového, že vylučovalo od civilizačního rozvoje a pokroku celé rozsáhlé komitáty, demoralisovalo a přivádělo k úplnému zdivočení mravnímu uhersko-ruskou inteligenci, zejména onu její část, jež by dle svého povolání byla povinna státi po straně lidskosti a mravních ideálův — totiž vyšší i nižší duchovenstvo. ¹⁾ To jest příčinou, proč pozdější stav uherských Rusínův jest neobyčejně smutný. Přihlédneme k němu blíže!

Přirovnáme-li inteligenci uhersko-ruskou — nemluvím již ani o inteligenci jiných západních národův — k inteligenci haličsko-ruské, vypadne přirovnání v neprospěch oné. Jest, celkem vzato, velmi neuvědomělá. Abych nebyl podezříván ze strannictví, dovolávám se cizího mínění: „Uherští intelligentní Rusíni, jak světští, tak duchovní, nevyznačují se velkou dávkou uvědomělosti. Politikou, vědou, literaturou zabývají se nemnoho, za to dbají více o osobní pohodlí a prospěchy. Ba vědí málo i o uherských poměrech a hnutích, nelze se tedy diviti, že o věcech haličských nemají ani ponětí. O poměru Rusínův k Polákům a Rusům, o ukrajinsko-ruské literatuře a národně-politickém hnutí, o politických stranách haličských Rusínův, o tom všem vůbec nevědí naši zakarpatští bratři — zhola nic.“ ²⁾ Není však nic divného, že tak tomu jest: pohledme jen, jak, kde a kým jsou uherští Rusíni vychováni.

Největší místa v uhersko-ruském Podhoří jsou městečka Syhot, Munkač, Ungvar, Prašov a Košice. Ani jediné z nich nemá nárokův, aby se stalo ohniskem jakékoliv kultury. Jsou to obyčejná špinavá, židovská městečka, jakých je plno v Haliči a v Ubrách, a jež zasloužila si názvu „děr“. V takovýchto „děrách“ dostává se prvních dojmův těm z Rusínův, kterým osud dopřál povznést se nad obyčejnou úroveň života a dostat se do školy. Tam se učí — nepočítaje v to škol normálních — osm let v gymnasiu, hlavně řeči maďarské a dějinám, v duchu hrozně vlastenecko-chauvinistickém. Jiné školní předměty jsou zatlačeny do pozadí.

¹⁾ I ми в Европі. Протест галицьких Русинів проти мадирського тисячоліття. Str. 6.—14.

²⁾ V. Освітмовчє: Вражїня з Угор. Русин. Str. 28.

Žáci ovšem čtou pouze maďarské knihy, jelikož jiných čísti neumějí a nesmějí, byť by i uměli. A jelikož maďarská literatura nerozvinula se ještě do té míry, aby v každém směru mohla ukójovati životní potřeby mladé duše, není divu, že mladý člověk odcházejí ze školy střední s vysvědčením dospělosti, je velmi málo sečtělý. Ba, co jest ještě horší, jest opojen maďarským chauvinismem, nedovede se vznésti — až na nepatrné vyjímky jednotlivcův — nad všednost, uzavírá se sám v sebe a jest navždy ztracen pro práci k pokroku lidstva.

Větší počet Rusínův po ukončení gymnasia jde na bohosloví, hlavně z té příčiny, že nalézá tam bezplatné vydržování; malý počet jde na práva a jenom nepatrné procento na filosofii a medicinu.

Středisky bohosloveckého studia pro uherské Rusíny jsou Ungvar a Prašov, opět tytéž „díry“, o nichž jsme svrchu mluvili. Mladík vzdálen tu po pět let od světa, od všeho civilisačního snažení, zakrňuje již zcela, stává se nepřístupným jakémukoliv rozumování, a když odtud odejde, nedbá o nic, než o sebe sama.

Nelépe děje se s právníky, kteří většinou studují v košické právnické akademii. Pochybují, že by tam lze zajímati se více o snahy kulturní nežli v Ungvaru. Nejintelligentnější lidé z uherských Rusínův mohou vycházeti z filosofie a mediciny, již proto, že studují v Budapešti, městě to evropském, s velkými knihovnami, musei atd. Tito však, maďarisováni již na gymnasiích, v středisku maďarského života odcizují se zcela a navždy věci rusínské.

A tak rusínská intelligence jest již v zárodku hubena. Dodáme-li k tomu, že většinou učí ji také učitelé, vychovaní v těchž zásadách a v právě takových „dérách“, pochopíme úplně zoufalý stav Rusínův v Uhrách. A přece tam bylo kdysi jinak, byliť tam lidé s ideály, a po revoluci r. 1849, kdy celé Uhry byly rozděleny na pět administračních krajův a skoro všechny komitáty obydlené Rusíny byly spojeny v jeden košický kraj, tehdy ne jeden Rusín snil o obnovení rusínského vojevodství, jaké kdysi bylo za Korjatovyče. Jehož nedávno před tím objevil Bazjlovyč ve své práci: *Brevis notitia foundationis Koriatovics. (Cassoviae 1779—1781, tři díly.)*

Až jednou nastane náprava poměrův uherské Rusi, bude nutno začíti od reformy ústavův, v nichž se vychovává intelligence, jinak veškeré úsilí ku povznesení toho kraje málo přinese úspěchův. Proto by musili Rusíni dostati aspoň dvě svá gymnasia s vyučovacím jazykem rusínským, aspoň dva semináře, několik stolic na právnické akademii v Košicích, stolicí rusínského jazyka a literatury na pešťské universitě, a oba bohoslovecké semináře musily by býti proměněny v rusínské.

Ačkoliv dnešní pokolení intelligence uherských Rusínův jest zcela pomadařštěno, pocituje v sobě přece při styku s lidem jakési příbuzenství s ním. Ochrymovyč o tom píše:

„Ač uhersko-rusínská intelligence je naskrz zmaďarisovaná, cítí v sobě přece cosi rusínského. Cit ten jest slabý, neurčitý, nejasný, tak že není nadějí, že by z něho něco kloudného se vyvinulo, že by z něho za příznivých podmínek vzniklo národní hnutí. Vlastenectví uherských Rusínův záleží ve lnutí k rusínskému vyznání (řecko-katol.) a v tajné sympathii k Rusku a pravoslaví, v tichém, sotva slyšitelném nářku na maďarský útisk. Naši rodáci za Bezkydami sžili se s názorem, že řecko-katolické obřady vyčerpávají úplně obsah rusínské národnosti, dle nich je dobrým Rusínem, kdo drží se houževnatě „rusínské víry“.³⁾ — O této charakteristice lze říci, že vystihuje dobře ráz uhersko-rusínské intelligence.

Uherské Rusíny vyznačuje (a dle mého náhledu jest překážkou jejich národního rozvoje) rusofilství, jemuž podařilo se zcela náhodou jen se tam zakořeniti. V té příčině jest uherská Rus snad jediným krajem v Evropě, v němž do konce XIX. století intelligence nedovedla se národně obroditi a poznati, čím vlastně jest. Stýkal jsem se nejednou s takovými rusofily, poznal jsem i takové, kteří byli svědky maďarské revoluce a jejího úpadku, způsobeného ruskými vojsky. Nejkrásnějšími vzpomínkami těchto lidí jsou vypravování o pochodu ruského vojska: při tom rozzařují se jim oči, usmívají se ústa, rozpalují se tváře, hlas se zvyšuje, zdá se, že zmládlí. Jejich přesvědčením jest, že by měli všichni Slované bezpodmínečně státi se Rusy. Uherský Rusín nemůže pomýšleti na jakékoliv hnutí, neboť by je Maďaři hned v zárodku utlumili. Přijde však prý čas, kdy ruská děla stanou na vrcholech Karpat obrácena proti uherské nížině, a tenkrát nastane Rusínům nový život, vezmeť je mohutné Rusko pod svá křídla. Ukazováno mi dokonce příslušné místo — v proroctví sv. Jana v Apokalypse!

Velmi dobře charakterisuje uhersko-rusínské moskvofilstvo Drahomanov: Nacionalismus uhersko-rusínský musil nabyti rázu moskvofilského již proto, že byl a jest dosud „pouhým nacionalismem“ bez příměsku sociálního. Takový nacionalismus vždy tíhne k státu a nikoliv k národu; a není-li tu státu ukrajinsko-rusínského a je-li tu stát moskevsko-petrohradský, jest zcela přirozeno, že nacionalismus uhersko-rusínský bude myšlenkami lnouti k tomuto státu. K tomu ještě v dějinách uherské Rusi nebylo kozáčtiny ani protipolského národního hnutí, jež se jevilo také v Haliči, zanechalo stopy i v haličsko-rusínských národních písních a podáních a stalo se tam základem národovství. Národ uhersko-rusínský vstoupil do 19. století bez národně politických tradicí, které by mohly jeho intelligenci imponovati. Za to ve prospěch moskvofilství imponovaly mu dva fakty: 1. Kariéra několika „Karpato-Rusův“ v Rusku a 2. ruská okupace Uher. Tehdy poprvé po tisíci letech před očima Rusínův hrdý vladyka, Maďar, sklouil

³⁾ V. OCHRIMOVÝČ: l. c., str. 28—27.

se před silou, jež nazývala se „ruskou“ (maďarsky „orosz“ značí Rusa i Rusína), a to teprve tehdy, kdy se ukázalo, že ani sám velký „císař“ neměl dosti sil, aby ho pokořil.⁴⁾

Intelligence uhersko-rusínská nic nedbá o lid; o nějakých demokratických ideách, o hnutí osvětovém, hospodářských nebo politických snahách ku prospěchu uhersko-rusínskému lidu se tam nikomu ani nesní, tak že po té stránce jest uhersko-rusínská intelligence daleko za haličsko-rusínskou, ba nelze ji ani k ní přirovnávati. Uhersko-rusínská intelligence jest celkem zmaďarisována a odcizena prostému lidu, a to jest zejména příčinou, že mezi uherskou a haličskou Rusí není téměř žádných stykův.⁵⁾

Právě takové vysvědčení dal uhersko-rusínské intelligenci Dr. Keindl.⁶⁾ Tento stav uhersko-rusínské intelligence nelepší se ani nyní, ač oba časopisy „Nauka“ i „Nedělja“ vyzývají k zakládání čítáren, záložen a bratrstev, jež v případě úmrtí člena vyplácejí rodině jakýs obnos. Pokud mi známo, jsou v celé uherské Rusi pouze tři rusínské čítárny a jediná dobře zorganizovaná, stanovami opatřená záložna s jméním přes 20 tisíc. Je to bez odporu trochu málo. Jest zřejmo, že uhersko-rusínská intelligence nepochopila dosud, že jen tehdy pevně stane na nohou, bude-li národ hospodářsky silen.

Výše mluvil jsem o dnešní výchově intelligence v středních a vysokých školách; nebude zbytečno, povím-li ještě něco o obecném školství. Mohlo by býti čistě národním, jelikož v Uhrách jest škol konfessionální, a není tedy nic snazšího, než zavésti vyučovací jazyk rusínský, tím spíše, že jiní národové uherští, Srbové, Němci, mají svou národní školu s mateřským vyučovacím jazykem. K tomu jest zapotřebí jen dobré vůle obou rusínských konsistencí. Bohužel, té se nedostává. V konfessionálních školách učí se rusínské děti sotva rusínské abecedě a ničemu více. Dodáme-li k tomu, že v rusínských komitátech jsou také zemské školy, v nichž se nevyučuje ani rusínské abecedě, nebude se nikdo diviti, že u uherských Rusínů počet analfabetů dosahuje 70%!⁷⁾ O tom, jak se v rusínských školách učí, slyšme, co praví V. Ochrymový:⁷⁾

V současných školách v Uherské Rusi vyučuje se trochu rusínskému, většinou však maďarskému písmu. Vyučování ruskému písmu pokládá se toliko za prostředek k vyučování maďarskému písmu a jazyku. Učitel má povinnost učiti děti maďarským frazím a mluvit s nimi maďarsky. Přirozeno jest, že tato metoda zejména na počátku roku vypadá dosti komicky. Školní úřady bedlivě dbají o to,

⁴⁾ ДРАГОМАНОВ: В справі Угор. Русь. Стр. 7.

⁵⁾ V. OCHRIMOVÝ: l. c. Str. 19., 20

⁶⁾ Viz jeho článek „Aus dem ungarischen Marmarosch“, Beilage zur Allg. Zeitung, München 1898, Nr. 50.

⁷⁾ V. OCHRIMOVÝ, l. c., str. 19

aby vyučování maďarštině mělo dobrý úspěch. A skutečně v mladém pokolení setkáváme se čím dál s více jednotlivci, rozumějícími písmu i hovorů maďarskému. A jelikož vyučování maďarštině absorbuje veškeru energii učitelův i žákův a většinou bez úspěchův, jest pokrok školní osvěty vůbec velmi chabý a loudavý.⁹⁾ A přece uhersko-rusínský lid není osvětě nikterak nepřístupen. Rád by se učil, nemá však kde, jak a od koho. Nejlépe o tom svědčí slova jednoho venkovana, jež napsal v dopise spolku „Prosvitě“ ve Lvově: „Dostal jsem od vás knihy, pěkně vám za ně děkuji. Nečetl jsem ještě takových, neboť jich u nás v Uhrách ani dostati nemůžeme. U nás máme toliko uherské knihy, těch však nemám rád, neboť jsem Rusínem. U nás, bratří, jest nejedna běda: u nás máme maďarské učitele, třeba byli rodem Rusíny; štítí se rusínských řečí, bratří Rusínův, ba i ve škole s dětmi nemluví rusínsky, nýbrž maďarsky. V Uhrách Rusín není pokládán za člověka. Prosím vás tedy, buďte tak laskavi, pošlejte nám dobré knihy, nemámeť u nás skoro žádných . . . a já velice rád čtu. My, kdybychom neviděli kalendářů v Ungvaru, neviděli bychom knih vůbec.“⁹⁾

Jest patrné, že takovéto poměry nemohou přispěti ku povznesení uhersko-rusínského lidu v ohledu hospodářském. Není divu, že takový neuvědomělý lid lze vykořisťovati všemi způsoby. Nikde, na celém území obydleném Rusíny není tolik Židův, jako na uherské Rusi. Kdežto jest v Rusku Židům na vsích pobyt zakázán. v Haliči žije jich 2—10%, v uhersko-rusínských vesnicích dosahuje počet Židův 20—70%! Rusíni žijící v neúrodných horách schudli tak, že nebyli na mnohých místech s to, aby platili daně; sekvestrator nemohl tu nic poříditi, neboť nebylo ani, co by sekvestroval. To bylo přespříliš i maďarské vládě, tak že začala v poslední době uvažovati o prostředcích, jak pomoci rusínskému kraji. Pronajmula od hr. Schönborna v beregském komitátě půdu a pronajmá ji zase po malých částech rolníkům. Nedoplatky daní za několik let odepsala, dává jim na splátky dobrý dobytek, krávy a ovce, aby zlepšila rasu. Má také úmysl založiti v některém rusínském komitátě hospodářskou školu, po případě i školy řemeslnické, v kterých by se Rusíni naučili průmyslu, zejména dřevařskému, a mohli by jím opatřiti si výživu. Uskutečnil-li vláda uherská tyto své úmysly, a budou-li Rusínům ku prospěchu, ukáže budoucnost.

⁹⁾ V. ОСНУМОВИЧ, 1 с., стр. 19.

⁹⁾ Viz Житє і слово. 1897. Кн. I. Стр. 54—55